

TANULMÁNYOK / ARTICLES

A regionális tudomány az elmélet és a gyakorlat között

Regional science on the crossroads between theory and practice

EGYED ILDIKÓ

KULCSSZAVAK: regionális tudomány, egyenlőtlen fejlődés, Perroux, fejlesztési pólus, innovatív miliő

ABSZTRAKT: A tanulmány a regionális tudomány tengerentúli alapítása óta felmerült kérdések, viták, problémák körvonalazása után a francia alapító, François Perroux fejlődéseméletével foglalkozik, annak összefüggéseit vizsgálja a később alkalmazott regionális politikai stratégiákkal, ahonnan eljut a pólusprogramot felváltó, az 1980-as évektől divatos áramlatok és fejlesztési stratégiák tárgyalására, kimutatván, hogy mindez nem más a regionális politika szemszögéből, mint új bor régi tömlőben.

KEYWORDS: regional science, unequal development, Perroux, growth poles, innovative milieu

ABSTRACT: The first part of the study examines some of the circumstances of the birth of regional science with its simultaneous emergence in North America and in countries which adapted the growth pole strategy advocated by François Perroux. After reviewing some main features dividing and uniting place-specific regional science, the author proceeds to review the formidable work of François Perroux, the inventor of "science régionale á la français" and his specific perception of the economy as a field that should be concerned with the full development of every human being on earth, including the poorest. The disputed success of growth poles and the succeeding euphoria concerning the establishment of science and technology parks (the "technopolis" concept) highlights some issues our societies are faced with, namely, that as a direct consequence of globalisation an ever diminishing part of the world's population disposes of the resources vital for the well-being of any given society. The fruits of global linkages are reaped by the wealthy regions of rich countries, while poorer countries are confined to a state similar to that of colonies. The beneficiaries of centralised governmental policies have not been able to fulfil the promises of illusory and quite often unrealistic plans. Perroux's idea was to remedy this situation via supranational redistribution and supranational growth poles. Moving on from initial growth theories of regional science, the incorporation of

endogenous factors into regional development models emphasizes the fact that both the backwardness and catching-up capability of each individual area are determined by its ability to continuously adapt to processes and requirements imposed by global economic conditions. In this context, internal assets, entrepreneurial ability, organisation, history, culture and institutions are increasingly viewed as determining factors of local development. Due to the uneven distribution of the factors of production, the gap between individual countries, regions and urban areas is constantly increasing, and is most spectacular among subnational regional units. As a consequence, the most appropriate territorial framework for spatial development policies in countries characterised by an extremely high level of territorial fragmentation and heterogeneity is the subnational level, the region or the city, depending on scientists' preferences. Regional science has introduced space into its investigation, abandoning the idea of a "spaceless wonderland" and, setting out from uniform-abstract space, has elaborated the concept of diversified-stylized space which is beginning to resemble real-life situations somewhat closer. The heterogeneous, open and unfinished nature of space has become accepted among scientists as opposed to a modernist conceptualisation of space where spatial disparities reflect the different phases of only one possible way, the one based on economic and technological development. The elaboration of ever more sophisticated models, however, might appeal only to a restricted group of experts without society reaping any immediate benefits or benefits visible to all. Does the social utility and practical relevance demanded from regional science pose a threat to its autonomy? The answer remains to be found in light of an interdisciplinary approach which should replace the idea of a hierarchy of the value of the various scientific disciplines.

A regionális tudomány fogalmának változása

Ha a regionális tudományról kívánunk szólni (annak legitimitásáról, a diszciplínák közt elfoglalt helyéről, társadalmi hasznosságáról), nem kerülhetjük el annak rövid áttekintését, mi a regionális tudomány, minek köszönheti közel hatvanéves fennállását. Kiindulásként fontos tudatosítanunk, hogy e tudomány funkcionális térszemléletű országban született, nem pedig az európai kontinensen, ahol az embert a térhez sokfajta, heterogén és összetett kapcsolatrendszer fűzi. A regionális tudomány szempontjából további különbséget jelent az a tény is, hogy Európában az országhatárok jelentősége miatt az egyes régiókat alacsonyabb fokú specializáció jellemezte, mint a nagy amerikai régiókat. (A szabadkereskedelem magától értetődően fokozza a térségek specializációját, és növeli gazdasági integrációjukat). Az alapító, Walter Isard egyéniségének és rendkívüli aktivitásának fényében érthetjük csak meg azokat a különbségeket, amelyek kontinensünktől eltérő módon determinálták a kutatások tipikusan tengerentúli irányultságát.

A regionális tudomány keletkezésének egyik lehetséges magyarázata: annak ellenére, hogy gazdasági tevékenységek mindig a térben zajlanak, a hagyományos közgazdaságtani áramlatok sokáig képtelenek voltak szakítani a „tér nélküli csodaországgal”, amelyként Isard a pontszerű gazdaságot jellemezte

(Ponsard 1955). Tekintheszük a regionális tudományt az erre adott reakciónak, az ezzel való elégedetlenség kifejeződésének, egyfajta perifériáról induló, egy kis csoport kezdeményezésére szerveződő új irányzatnak is. A „mozgalom” sikerét elméletileg alátámasztandó, Kuhn elméleti munkáiban kimutatja, hogy az elméleti forradalmak mögött általában olyan kis csoportok állnak, amelyek szakítanak a hagyományos tudomány paradigmájával. Újfajta konszenzus, egyetértés alakul ki a csoport tagjai között, és a közös kísérletben való részvételükből származik a fő áramlatnál fokozottabb kreativitásuk is (Kuhn 1962). A tudomány éppen ezért mindig lokális jelenség. A kreatív csoportok (jelen esetben Isard és követői) mesterségesen konstruált univerzumok, ahol a tagokat a közös tapasztalatcsere, a kommunikáció újfajta formája köti össze. A nagy csoportokban mindez nem volna lehetséges.

A regionális tudomány születésének hivatalos dátuma 1954-re, a Regional Science Association megalapításának esztendejére tehető. 1958-ban Walter Isard megalapította a Pennsylvanai Egyetem Regionális Tudományi Kutatóintézetét. Szintén az 1950-es évekre tehető a franciaországi regionális gazdaságtani egyetemi központok létrejötte. *Bordeaux, Montpellier, Rennes, Dijon* az évtized végére mind megalapították képzési centrumaikát. A regionális tudomány képviseltette magát a területfejlesztési és regionális beosztás körüli országos vitákban. Isard mellett a francia François Perroux játszotta a főszerepet a regionális tudomány európai, frankofón megalapításában. 1961-ben létrejött az észak-amerikai RSA megfelelője, az Association de Science Régionale de Langue Française (ASRLF) azokban az országokban, amelyekben az újjáépítést a póluson alapuló regionális fejlesztési stratégiák alapozzák meg.

A tudomány kezdeti évtizedeiben az Egyesült Államokban a társadalmi szükségleteknek való megfelelés, a háború utáni újjáépítés feladata került előtérbe. A gazdasági növekedés szempontjai, a hidegháború időszakában az amerikai vállalatok és az erőforrások stratégiai pozicionálása prioritást élveztek, megfogalmazódott az igény az egyes gazdasági és térségi jelenségek vizsgálatához szükséges hatékony módszerek kidolgozására.

Melyek az észak-amerikai alapítású új tudományágazat alapvető jellegzetességei? Elsősorban a kezdetektől uralkodó interdiszciplináris jellege, amely jól tükröződik például az RSA Papers & Proceedings tanulmányaiban, a földrajz, az ökológia, a szociológia, a politikatudomány, a területfejlesztés, a városfejlesztés kölcsönhatásait tükröző munkákban (Derycke 2003). Jellemző a tudomány térszemléletére, hogy a teret mint kontinuumot vizsgálja, a szereplők viselkedésének általános törvényszerűségeit kívánja feltárni. A francia regionális tudomány jellegét tekintve Boudeville doktrínája semmilyen tekintetben nem tér el az RSA alapelveitől. Ennek értelmében kijelenthető, hogy az ASRLF mindig is elhatárolódott egy adott diszciplína favorizálásától, még abban az esetben is, ha a sajátjáról, a közgazdaságtanról van szó. Még inkább elhatárolódott attól, hogy egy adott kutatási módszert részesítsen előnyben. A regionális tudomány fejlődése mindenképp a különböző területek gazdagságának

összeadódásából ered. A regionális tudomány komplex, az egzakt tudományokra csakúgy támaszkodik, mint a társadalomtudományokra.

„A regionális tudomány a regionális vagy területi dimenziójú társadalmi és gazdasági problémák vizsgálata különböző fogalmak, módszerek, elméleti és empirikus modellek segítségével (Encyclopédie de Géographie, 141–157. o.). Definiálhatjuk a regionális tudományt a regionális problémakörrel foglalkozó kutatók és gyakorlati szakemberek különleges hálózataként is. De akkor sem tévedünk nagyot, ha kijelentjük, hogy „a regionális tudomány az, amit a regionális tudomány művelői csinálnak...”, azaz inkább definiálható a szakemberek tevékenysége (konferenciák, társaságok, folyóiratok), mint intellektuális tartalma és vizsgálatának tárgya szerint. Ha a regionális tudomány az, amit a művelői csinálnak, akkor a régióról is elmondható, hogy az, amilyen tartalommal megtöltik.

Számos terület tartozik a regionális tudomány égisze alá. Ezeket három nagy témakörbe lehet csoportosítani, a telephelyelméletek, a regionális és területi elemzések módszertana, valamint a regionális fejlesztési politikák körébe (Bailly 2009). Ha csak néhány nagy mérföldkövet tekintünk, kiindulhatunk a tételmeleletektől (Perroux, Ponsard), majd a városgazdaságon, a térökonometrián (Paelinck), a nyolcvanas évek végétől a méretgazdaságosság előnyeire és az agglomerációs externáliákra fókuszáló új gazdaságföldrajzon (Krugman) keresztül eljutunk a növekvő hozadékot és monopolisztikus versenyt feltételező formalizált gazdasági modellekig (Fujita-Thisse). Ha az ASRLF történetét áttekintjük, a regionális tudomány vizsgált területeinek koncentrikus felépítése az alábbi módon körvonalazható (Derycke 2003):

1. területi elemzés, formalizált modellek;
2. a gazdasági és társadalmi szerveződés kitüntetett tereinek vizsgálata (a városok fejlődése és szerepük, ipari körzetek, miliő, helyi termelési rendszerek, területi hálózatok);
3. minden, ami a régióval kapcsolatban felmerülhet;
4. a társadalom legalapvetőbb problémái (életminőség, a társadalom előre-
gedése, fenntartható regionális fejlődés, szegregáció, marginalizálódás,
regionális identitás, az új társadalmi részvétel formái, környezetminőség,
területi méltányosság, a posztmodern kihívása).

Nem könnyű feladat elhelyezni a regionális tudományt a tudományközi térben, mivel egyaránt megtalálható a regionális, a város- és területi gazdaságtan, a városföldrajz és a gazdaságföldrajz keresztmetszetében, amelyekhez később más tudományterületek – urbanisztika, szociológia, politológia, antropológia, műszaki tudományok – is kapcsolódtak. A regionális tudomány státusa körüli viták arra vezethetők vissza, hogy Isard eredeti célja egy egyszerű tudományos közösség létrehozása volt, azok közösségéé, akik a társadalmi és gazdasági jelenségeket térben, városban és régióban vizsgálják. Az intézményesített tudomány némi képp távol állt ettől a célkitűzéstől. Isard eredetileg nem *regionális*, hanem *területi tudományt* hozott létre. Ebből következnek azok az univerzális receptek, amelyek alkalmazhatósága erőteljesen megkérdőjelezhető. Az új elméletekkel a nagyváro-

sok előnyei kerültek előtérbe, ahol a tranzakciós költségek minimálisra csökkenthetők (alapjuk nem más, mint a marshalli externáliák újrafelfedezése). Háttérbe szorultak tehát a metropolizáció által kevésbé kedvezményezett térségek, a kisvárosok, a rurális térségek és a periferikus régiók, amelyek csak a jövedelmek tekintélyes redisztribúciójának köszönhetőek, hogy területükön az életszínvonal nem csökkent.

Az 1980-as évek paradigmaváltása magával vonta a „gondolkodjunk regionálisan” helyett a „gondolkodjunk globálisan” szemléletét, a felülről irányított központi területi tervezés után a liberalizmus eszméi váltak uralkodóvá. A volt Isard-intézet 1993. évi bezárása után eltolódás volt megfigyelhető a kvantitatív módszerek felől a nem-quantitatív, kritikai megközelítések felé. A regionális kutatók elmozdulása a pozitivista irányzat felől párhuzamosan zajlott az új problémák megjelenésével, olyan tényezők kerültek előtérbe, mint az életminőség, az előregedő társadalom, a fenntartható regionális fejlődés, a társadalmi szegregáció, a marginalizálódás, a regionális identitás, az új társadalmi részvételi formák, a környezet minősége, a területi méltányosság és a posztmodern kihívása (antielmélet, antitudomány). A regionális tudománynak a szellemi tevékenységi körben való hanyatlását és végét deklarálta például Antoine Bailly. Bailly cikkében (1994) azért nem nevezi a regionális kutatást tudománynak, mivel – véleménye szerint – nincsen jól meghatározható tárgya (ugyanis a régió nem „ab ovo” létező, hanem pusztán elméleti konstrukció), célszerűbb volna ezért átkeresztelni területi tudománnyá. Ám akkor erősen redundánssá válik, mivel a földrajz, a regionális és városgazdaságtan, a regionális tervezés és a várostervezés is a teret helyezi fókuszába... A kritikák sorában továbbmenvén, a regionális tudománnyal szemben felróható az az érv is, hogy az általa vizsgált terek nem létező, azaz nem valós földrajzi terek. Hogyan is szolgáltatathatna a valóságot jellemző heterogén terek helyett a matematikailag definiált, költség-differenciákon alapuló tér releváns információt a politikai döntéshozók számára? Különösen az észak-amerikai típusú regionális tudománnyal szemben jogos az a kifogás (egyenesek számára érény), hogy lévén a legkevésbé reflektív, introspektív tudomány, a hangsúlyt pusztán a módszerekre, technikákra helyezi. Az 1990-es években a kutatók irreális félelmeit tükrözte az a kijelentés, hogy a regionális tudomány megérett arra, hogy más, megalapozott diszciplínák és területek vegyék át a szerepét (Bailly et al. 1996).

Az észak-amerikai és a frankofón irányzatok közti különbségek jól kimutathatóak a francia regionális tudomány vezető folyóiratának (Revue d'Économie Régionale et Urbaine; RERU) az 1978–2000 közti időszakra kiterjedő felmérése alapján. A folyóirat cikkei közül 23% formalizált, 40% diskurzív, leíró jellegű, 37%-uk tartalmazott ábrákat, táblázatokat, esetenként térképeket. A témák tekintetében is nagy eltérések mutatkoztak: Costa és Delgado (2000) 3244 cikket feldolgozó kutatása kimutatta, hogy az európai szerzők esetében az innováció, az új technológiák, a hálózatok, az ipari körzetek, a helyi termelési rendszerek, a regionális politika, a közpolitikák, a helyi pénzügyek, a regionális

különbségek, a konvergencia, az integráció, a regionális munkaerőpiac, míg az amerikai szerzőknél az általános térelmélet, a regionális modellezés, az árak területi rendszerei, a térökonometria, a kvantitatív módszerek, a földhasználat, a lakásügy, a városhálózat voltak a legnépszerűbb témák.

Bármely tudományról legyen is szó, az alkalmazott és alap kutatásnak egymást kiegészítően kell előrehaladniuk, azaz a cél egy win-win szituáció kialakítása, amelyben mindenki, tehát a társadalom tagjai is nyertesek. Erre jó példa az informatika-génkutatás-biotechnológia hármasa. Mivel a regionális tudomány sem kivétel ez alól, a modellek finomítása helyett célszerűbb a relevancia kérdését vizsgálni a főbb társadalmi problémákra koncentrálni, ahelyett, hogy egyes kutatók a gazdasági tevékenységek, erőforrások, humán tényező ide-oda csoportosíthatásától várnák az egyedüli üdvözítő megoldást. A társadalomtól elhatárolódó tudomány olyan értelmetlen, akár a vénáktól elvágott artéria (Barnes 2003).

A regionális tudományt érő talán legsúlyosabb vádnak tekinthető, hogy nincsen benső értéke, azaz önmagában való léte (Bailly et al. 2004), teljes egészében más diszciplínákra támaszkodik mind módszerei, mind előszeretettel alkalmazott metaforái és kölcsönvett fogalmai tekintetében. Vajon a tudománynak miben mérhető az értéke, ha eltekintünk az önmagáért valóság élvezetétől, amelyre a módszertani készlet folyamatos finomodásával juthatnak el egyes „hard” irányzatok? Hogyan javítható a tudomány megítélése a hagyományos akadémiai diszciplínák szemében? Ezek a kérdések időről időre felmerülnek, vitát váltanak ki, majd elcsitulnak a regionális tudomány művelői körében, különösen az intézetek összeolvadása, egyesítése, megszüntetése kapcsán. Mára már talán axióma, hogy az intézmények ugyanúgy születnek, fejlődnek, meghalnak, mint az élő szervezetek, egyesek letűnnek, majd újak keletkeznek, és a különböző életkorokban vannak válságócok, amelyekre figyelve elkerülhető vagy elodázható az intézmények megszűnése. Ilyen lehet példának okáért a diskurzus folyamatos megújítása. Az intézmények kialakulásának fázisában a diskurzus még tele van újszerűséggel. A diskurzus célja a kommunikáció, majd az intézményesüléssel a nyelv szerepe átalakul: már nem a kommunikáció, hanem a kommunikáció elleni védekezés, majd pedig a terület megőrzése, az eredmények megvédése a cél – s amint az ellenáll az újjáépítésnek, az érett vagy előregedő intézmények esetében a diskurzus már a védekezést szolgálja. Az intézmények érett fázisában pedig az tapasztalható, hogy a diskurzus a kommunikáció *elkerülését* célozza.

Ha a nemzeti sajátosságoktól eltekintünk, a különbözőségek ellenére valamiben mégis minden kutató egyetért, nevezetesen abban, hogy a tér vizsgálata elkerülhetetlen, mivel kitüntetett szereplője a társadalmi-gazdasági folyamatoknak. A modernitás korában a tér még az idő alá rendelt, egyfajta ideológiai zártság jellemzi, a térbeli különbségek időbeli kivetítése miatt egyes térségek *másságát* előszeretettel bélyegzik meg az elmaradottság fogalmával, mivel egyetlen elképzelhető fejlődés különböző időbeli szakaszaival jellemezhető térségekről lehet csupán szó. A posztmodern korban a tér, mint befejezetlenség, folyamatos konstrukció, az eddig megtörtént események szintetizálója már

nem jelent semleges keretet, megtöltendő tartályt, nem pusztán immanens létező, homogén entitás, hanem radikálisan nyitott, és mivel kapcsolatok hálózataból épül fel, folyamatos változás jellemzi. A globalizációval a tér pedig már nem elkülönülő pontok együttese, hanem áramlások tere. Ebben a hatalmas és korlátlanul rendelkezésre álló térben a népesség és a tevékenységek eloszlása nem homogén módon zajlik, a növekedés csomópontokban, ha úgy tetszik fejlődési szigeteken, pólusokon, centrumokban, „sivatagi katedrálisokban” koncentrálódik, csak annyiban beszélhetünk „strukturálisan irreleváns” terekről, amennyiben a fejlődés hajtóerőit a technológia és a gazdaság jelentik. Mára már elfogadott axióma a kutatók körében, hogy a tér a szereplők cselekvése által alakítható, többé-kevésbé szabadon konstruálható és lerombolható. Benko (1998) pontosan ebben a földrajzi determinizmusnak hadat üzenő attitűdben fedezi fel a regionális tudomány létjogosultságát, azaz abban, hogy vannak kutatók, akik a tér átalakítását célzó emberi beavatkozással összefüggő kérdésekről kívánnak eszmecsere-t folytatni.

A regionális tudomány elveszettségérzését (Bailly 1998) korrigálandó, célszerű az embert visszahelyezni az elemzések fókuszába, mivel a regionális tudomány hajlamos a gazdasági jelenségeket és folyamatokat az őket kivitelező emberektől teljesen függetlenül kezelni. Az alulról építkező helyi fejlesztési stratégiák felé való hangsúlyeltolódás, úgy tűnik, orvosolja az absztrakt térben való „elveszés” problémáját, mivel olyan tényezők kerülnek a figyelem középpontjába, mint például az emberi erőforrások, a társadalmi intézmények, a szórakozás, a kultúra, a regionális identitás. Hogy azok a felülről vezényelt regionális fejlesztési stratégiák, amelyek nem vették figyelembe a helyi tényezőket, mennyire lehettek sikeresek, azt a regionális tudomány egyik kulcsszereplője és alapítója, François Perroux növekedéspólus-elméletének gyakorlati tapasztalatai alapján vizsgáljuk.

Az egyenlőtlen fejlődés elméletéről

François Perroux fejlődési filozófiájának vázolásához a 20. század gazdaságáról 1961-ben megjelent, az 1969-ben kiadott „Pain et la Parole” és az 1981-ben publikált „A fejlődés új filozófiájáról” írt műveit vesszük alapul. Perrouxnak az uralkodó gazdasági paradigmáktól elhatárolódó heterodox megközelítése szembeszáll a posztmodern kulturális relativizmussal, másrészt a szabadpiaci mechanizmusok „jósgával”, amelyet a gazdaságot uraló hatalmi viszonyok torzítanak el. A láthatatlan kéz következménye, hogy a társadalmi érdekek az egyéni gazdasági érdekek alá rendelődnek, tehát az egyik ember egoizmusa által képes a másikat a legjobban szolgálni. A piacon az egoista érdekek találkozása az egyének akaratán kívül is a társadalmi optimumhoz vezet. A liberalizmus hívei szerint szükségtelen tehát az egoizmus bármiféle korlátozása, mivel ele-

gendő mindenkinek egyéni érdekeit követni, ahhoz, hogy altruistának bizonyuljon, mivel azáltal, hogy önmagáért dolgozik, mindenki hasznára dolgozik.

Perroux nem kevesebbet tűzött ki célul, mint az ember, a *teljes és minden ember* gazdaságának elméleti megalapozását (Perroux 1961). A polihisztor filozófus-közgazdász a fejlődést a gazdasági, társadalmi, intézményi és a demográfiai szerkezet egészének átalakulásaként definiálja, amely a növekedést kíséri és tartósan fenntartja a *társadalom életkörülményeinek folyamatos javulása mellett*. Schumpeterrel együtt vallja, hogy a vállalkozó az innováció létrehozója, a szerepe az, hogy hozzájáruljon környezete életminőségének javulásához, a növekedés pedig a tevékenységek folyamatos eltűnése és átalakulása, azaz a teremtő rombolás mellett következik be, amely kapcsolódik az innovációk folytonosságot nélkülöző jellegéhez. Minden újabb fejlődési ciklus összekapcsolható egy újabb innovációs hullámmal. Saint-simoni gyökereihez híven (aki szerint a szeretet törvényének a történelemben való hatékony működését a termelés megszervezése biztosítja) álláspontja szerint az ipari termelés a tétlenség ellentéte; összefügg a munkával, a tudománnyal és az alkalmazott kutatással, egyszerre anyagi, erkölcsi és szellemi értékek hordozója.

Perroux az utilitarizmus uralkodó ideológiájával ellentétesen képzelte a fejlődést, mivel az erőteljes individualista logikája miatt nem szán figyelmet a kollektív jelenségekre. A kollektív alkotás folyamatának feltárása hiányzik a hagyományos közgazdasági elemzésekből, mivel azok az esetlegességen, a véletlen nyugszanak, miközben a hagyományos közgazdaságtani modellek determinisztikus szemléletűek. A K+F-egységek megjelenésével és az egyéni projektek összehangolásának szükségességével ugyanakkor a munka radikális átszerveződésének lehetünk tanúi, a kollektív alkotás folyamata újfajta megközelítésbe kerül. Perroux megfogalmazásában egy szellem csak akkor lehet alkotó, ha teljes egészében nyitott, képes kombinálni az összegyűjtött ismereteket, és azokból újfajta kombinációkat teremtő gondolatokat, termékeny hipotéziseket tud létrehozni. Azaz a lényeg nem a dolgoknak a lehető legjobb előállítás, a módszereknek a végletekig való tökéletesítése (ld. a matematizáló, egyre finomodó regionális tudomány problematikáját), hanem az emberek számára annak a környezetnek a megteremtése, amelyben ők maguk képesek alkotni, és az alkotás során önmagukat is megkonstruálni. A későbbi kutatások szellemében a know-how továbbadása csupán a hatalom konzerválását, az elitista fejlődést szolgálja, jól kiválasztott szakemberek viszik végbe. A lehetőségek végletekig tökéletesítését pedig nem lehet valódi innovációnak tekinteni, mivel mindig hatalomszaga van.

Perroux az oktatásnak kiemelt szerepet tulajdonít, az elit újratermelődése ugyanis ennek függvényében történhet. Az irányítást szerinte a „tudósok tanácsára” kell bízni, egy nemzetek feletti semleges szervezetre, amelynek célja az emberiség érdekeinek előmozdítása. Perroux nem hisz a spontán kiegyenlítődési folyamatokban, különösen ami a piac működését illeti. Azon a véleményen van, hogy az eltérő fejlettségű országokat csak tudatos beavatkozással lehet

egymáshoz közelíteni. Ezt a harmonizálást a teremtő elit hajtja végre. Hitet tesz amellett, hogy „...az alkotás szellemének óriási művei képesek a munka poklát, a piac és a terv mechanikus poklát az ember számára lakható univerzummá formálni” (Perroux 1969, 35.).

Perroux legfőbb célja az ember visszaállítása a gazdasági elemzés fókuszába, azaz a gazdaság *humanizálása*. A gazdaságnak rá kell ébrednie eredeti feladatára, hogy az ember kiteljesedését szolgálja. Ebben a humanizálódott gazdaságban az ember válik az ember elsődleges erőforrásává. Az emberközpontú gazdaságnak a teljes ember és minden ember gazdaságává kell válnia. A teljes ember gazdasága pedig az emberi lény minden allocentrikus (másközéppontú) és egocentrikus törekvését magában foglaló nyitott és nem predeterminált struktúrákból áll, amelyek semmilyen aspektusukban s átalakulásuk semmilyen fokán nem szabnak gátat az ember legfőbb értékeinek megvalósítása előtt, legyenek ezek akár eszmék (igazságosság, igazság), akár a transzcendens hit. Ebben a gazdaságban az elsőrangú szerepet a tudománynak szánja. És hogy mikor valósulhat meg ez a terv? Itt már nem az idealista, hanem a humanista és evangéliumi nézeteket valló Perroux beszél: „Akkor valósul meg az ember gazdasága, ha az emberi faj nem hagyja többé éhen halni szegényeit” (Perroux 1969, 268.).

De közeledjünk a speciálisan ipari bázisú növekedési pólusok koncepciójához! Az ipar az alkotó cselekvés megvalósulásának fő színtere, ezért elsőrangú szerepe van egy ország fejlődésében és növekedésében. Az ipari tevékenységek kitérített földrajzi helyeken koncentrálnak, a növekedés nem általános jelenség: növekedési pólusokban vagy pontokon manifesztálódik. Egy nemzetgazdaság dinamizmusa a területén levő motorikus, gyakran innovatív ágazatoktól függ. Az ipari szerkezet felosztható hanyatló, modern és teljesen új ágazatokra. A modern szektorok az externáliák legfőbb forrásai a körülöttük megjelenő új tevékenységek, az interszektorális kapcsolatok előnyei miatt. Az agglomerációs előnyök is megjelennek abban az övezetben, amelybe ezek az ágazatok betelepülnek, vonzóvá válik, területén kiépülnek az infrastrukturális és közlekedési hálózatok, új lakóépületek. A nemzetgazdaság szektorai feloszthatóak aktív (motorikus ágazatok, földrajzilag agglomerálódott ipari pólusok) és passzív területekre (az agglomerálódott térségek perifériái, alárendelt részek). Ideális esetben az előbbiről terjednek a növekedés hatásai az utóbbira (Perroux 1961). Fontos kiemelni, hogy Perroux nem csupán egy ország határain belül, hanem globális szinten képzei el az ipari fejlesztési pólusokat, ehhez kapcsolódóan a redisztribúciót is nemzetek feletti szinten látja célszerűnek, mivel így lehet leginkább a nyomor és a szegénység ellen harcolni, megakadályozni a pazarlásból és az önkényes elzárkózásból fakadó túlzott aránytalanságokat.

A gyakorlatban Perroux pólusai a hagyományos regionális politika eszközeként szolgáltak a 20. század második felében. A regionális politika ezzel az eszközzel kívánta elérni a régiók közti egyensúly visszaállítását, megakadályozni egyes térségek gazdaságának és társadalmának a leépülését, dinamizálni a

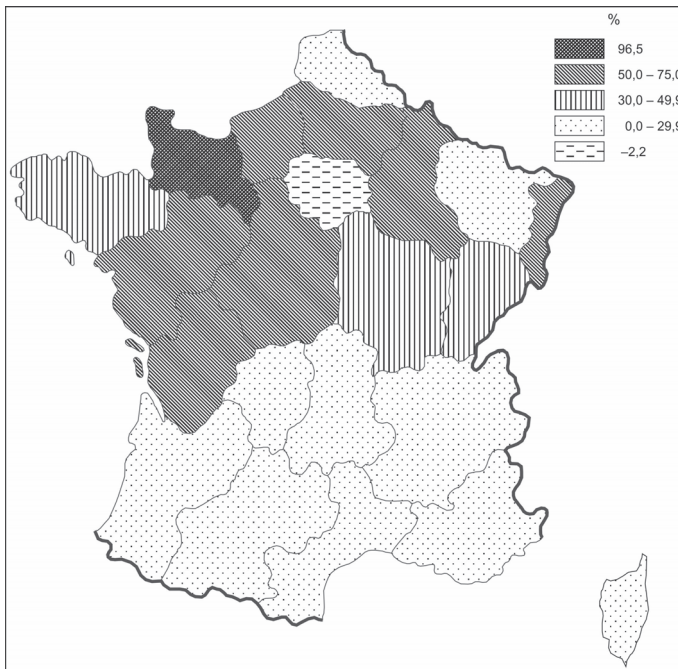
1. táblázat: Az ellenpólusvárosok súlyának változása Franciaországban
The changing significance of French counterpole metropolises

Év	A nyolc ellenpólusváros népessége (millió fő)	A városi népességben való részarányuk (%)	A fővárosra vetített relatív súlyuk (%)
1962	4,4	13,6	59,5
1968	4,9	13,9	59,8
1975	5,3	14,1	63,1
1982	5,6	14,0	64,3
1990	6,0	14,0	64,5
1999	6,5	14,7	67,4
2007	7,1	14,8	68,9

Forrás: INSEE népszámlálási adatok alapján saját számítás.

nyugat-franciaországi, tradicionálisan szegényebb és kevésbé iparosodott országrészt. A nyolc ellenpólus-nagyváros kijelölésével a tervezett növekedési pólusoktól várták a továbbgyűrűző növekedés jótékony hatásainak továbbítását agglomerációjuk, sőt a centrumvárosok hinterlandja felé is. A területfejlesztési politika által kiemelten kezelt nyolc nagyváros¹ relatív súlya valóban növekedést mutatott a huszadik század második felétől, ez elméletileg a növekedéspólus-politikák sikerét támaszthatná alá (1. táblázat), azonban a valódi magyarázat

1. ábra: Az ipari foglalkoztatottság növekedése Franciaországban 1954–1975
The growth of industrial employment in France, 1954–1975

Forrás: Braun-Collignon 2006.

nem a szűkös forrásokat mozgósító és korlátozott hatékonyságú közpolitikákban, hanem a század utolsó évtizedeinek leggyakrabban kutatott és feltárt jelenségében, a metropolizációban keresendő.

Az új beruházások nagy fordista szektorokhoz tartozó ipartelemek létrehozatalát jelentették (autógyártás, vegyipar, acélgyártás).

A következő alaphiedelmekre támaszkodhatott a központi fejlesztők két évtizeden át népszerű pólusstratégiája:

1. A lemaradó, hátrányos helyzetű térségekben az ipari zónák, a pénzügyi támogatások és infrastrukturális fejlesztések folytán a támogatásoktól való függőség fokozatosan leépül, a régiók vonzereje megnő.
2. Ha a nagy „nemzeti bajnokok” leányvállalatait sikerül a térben dekoncentrálni, a növekedés eredményei igazságosabb eloszlást fognak mutatni a nemzeti térben.

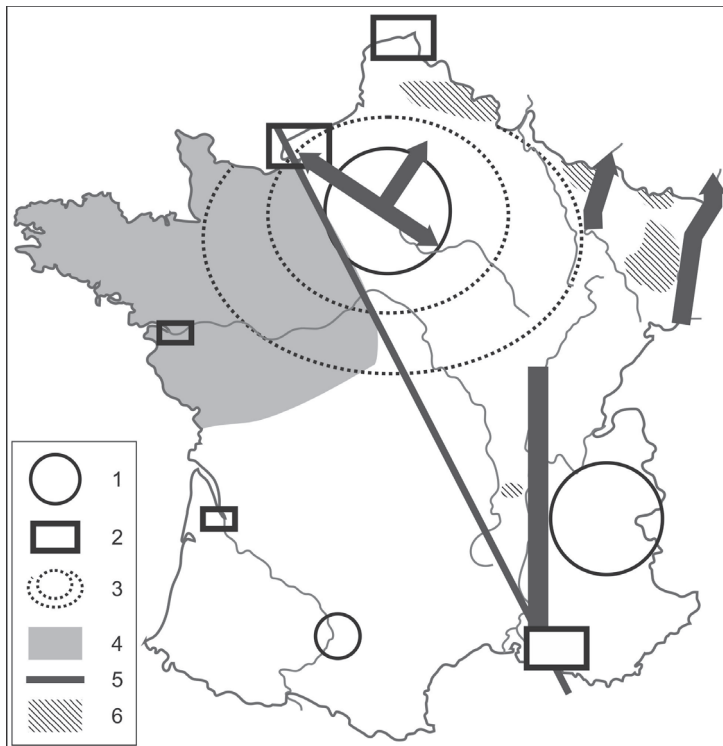
A követelményekkel szemben a megvalósulás egészen más képet mutatott. A kezdeti látványos sikerek (1955–1975 közötti periódusban megvalósuló 2745 decentralizációs művelet, a 429 489 új munkahely, 3200 vállalkozás) jelentős eredménynek tekinthetők. Azonban a munkahelyek több mint fele Párizs környékén létesült, míg a kiemelt déli és délnyugati régiókban a munkahelyek negyede, az ipari szerkezetátalakítási gondokkal küzdő régiókban pedig csupán 8%-a. Az ipari decentralizáció legjelentősebb mértékben Párizs 200 km-es körzetében fejtette ki hatását (2. ábra), különösen a környékbeli régiókban (Központi, Felső-Normandia, Alsó-Normandia, Pikárdia).

A decentralizációs hullám során újonnan létesített „vidéki” munkahelyek leginkább az alacsony szakképzettséget igénylők körébe tartoztak. Miközben a fővárosi régióban 130 ezer fővel, 1954–1975 között 29%-kal csökkent a feldolgozóipari foglalkoztatottak száma (3. ábra), s a régióban és belső környékén megindult a dezindustrializáció, addig a főváros külső környékén mindegyik nőtt (összesen 154 ezer fővel) a feldolgozóipari munkahelyek száma.

A vizsgált időszakban a tradicionálisan elmaradottabb nyugati országrész is megindult az iparodosódás útján, az ipari munkahelyek száma itt mutatta a legnagyobb növekedést 1954–1975 között (Poitou-Charentes-től Normandiáig). A legtöbb ipari munkahely a Központi régióban, a Loire völgyében, Bretagneban és Alsó-Normandiában létesült. Az 1962 és 1975 között létesített 650 000 feldolgozóipari munkahelyből 200 000 az utóbbi három régióban jött létre (Braun, Collignon 2006).

A jelentős ipari növekedés (1,5 millió új ipari munkahely, amelyből egy-millió feldolgozóipari), másrészt a mezőgazdasági tevékenységek kiszorulása (1954-ben az agrárszférában dolgozók összefoglalkoztatottakon belüli részaránya 26,8%, két évtizeddel később már csak 9,5%) eredményeként a foglalkoztatottsági struktúra regionális különbségei mérséklődtek (az agrárfoglalkoztatottság tekintetében a legnagyobb eltérés a két szélső régió közt 49-ről 21%-ra, az ipar területén 36%-ról 20%-ra csökkent).

2. ábra: Az ipari szerkezet változása Franciaországban
a három dicsőséges évtized alatt
The changing industrial structure of France during the three Glorious Decades

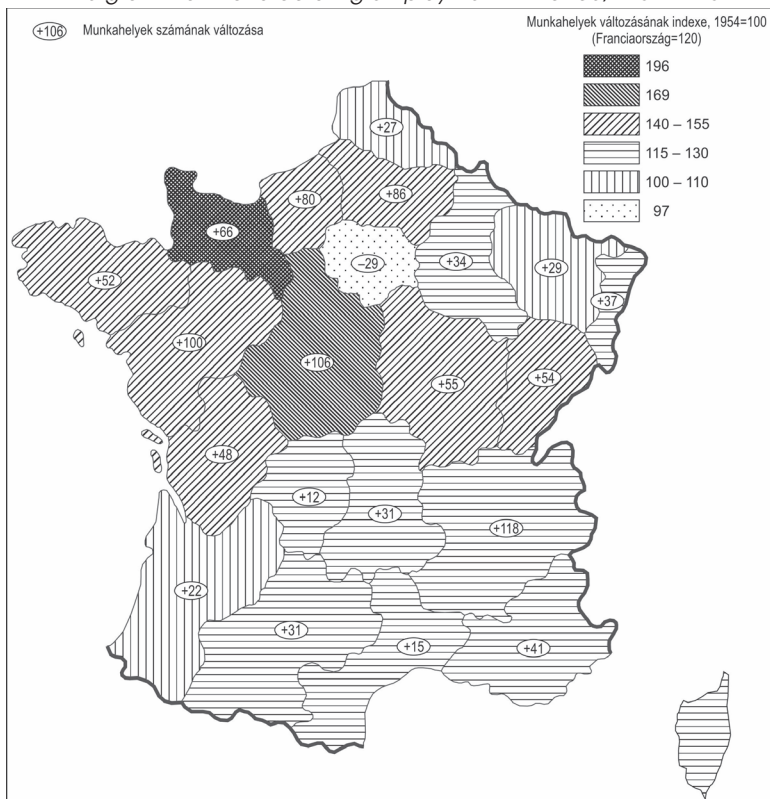
Jelmagyarázat: 1 - az életminőséghez, kutatás-fejlesztéshez, csúcspipari ágazatokhoz kapcsolódó dinamizmus; 2 - fejlődő iparú tengerparti övezetek (Dunkerque, Fos, Alsó-Szajna vidék); 3 - a fővárosi ipar decentralizációja; 4 - nyugati iparosodó régiók; 5 - főbb tengelyek köré települt ipar (Rajna, Rhône, Szajna); 6 - a hatvanas évektől válságba jutott korábbi iparvidékek.

Forrás: Braun - Collignon, 2006.

A közeledés ellenére az ipari munkahelyek több mint kétharmada a Le Havre–Marseille vonaltól keletre volt található. A regionális politika nem bizonyult hatékonynak a válságba jutott északkeleti térségek problémáinak kezelésében, Nord-Pas-de-Calais régióban húsz év alatt a két legjelentősebb tevékenység, a textilipar és a bányászat 170 ezer foglalkoztatottat veszített. Lotharingiában és Észak-Franciaországban a kohászat leépülése okozta a válságot. A kelet-nyugat ellentét a regionális politikai törekvések ellenére fennmaradt: a tengerpartra települő ipari tevékenységek (kőolaj-finomítás, petrokkémia, kohászat), egyes régiók felemelkedése (Elzász, Alpok) és a nagy közlekedési tengelyek az ország keleti

3. ábra: A feldolgozóipari munkahelyek számának növekedése
Franciaországban, 1954–1975

The growth of manufacturing employment in France, 1954–1975

Forrás: Turpin 1981.

részének előnyösebb pozícióját erősítették. Az életminőséghez és a csúcziparhoz kötődő tevékenységek, a kedvező miliónek és nemzetközi kutatóközpontok közelségének köszönhetően például Grenoble-ban jelentek meg.

Kevés pólusba települtek stratégiai döntési központok, és a pólusoknak a fővárostól való függése nem szűnt meg (Merlin 2007). A pénzügyi támogatásoktól és a nagyszabású infrastrukturális fejlesztésektől várt eredmények nem valósultak meg. Lewin 1965-ben kimutatta, hogy a pólusnagvárosokban a munkaerő növekedésének aránya alacsonyabb volt, mint a városi hierarchiában utánuk következő szintek városaiban (Lewin 1965). Nem vették figyelembe, hogy az infrastrukturális beruházások a hátrányos helyzetű régió problémáinak megoldásához korántsem elegendőek, a lemaradásért nem csupán a fizikai tőke, hanem a kedvező intézményi, társadalmi és földrajzi feltételek hiánya is felelős.

A pólusokkal szemben megfogalmazott követelményként szerepelt az is, hogy háttérregiójuk fejlődését kedvezően befolyásolják. Ezzel szemben a tapaszt-

talatok azt mutatták, hogy a pólus hatása környezetére közömbös (sivatagi katedrális, enklávé, fejlődési sziget), sőt negatív (kilúgozó hatások) is lehetett (Parr 1999b). Negatív, „kilúgozó” hatás akkor lépett fel, ha a növekedési pólus sikeres, alacsony költséggel működő vállalatai, amelyek főként régió kívüli piacokra termeltek, kiszorították a piacról háttérrégiójuk korábban a helyi regionális piacra termelő kisvállalatait. A sikeres pólusban a háztartások megnövekedett jövedelme miatt a háttérrégió termékei iránti kereslet helyébe a drágább importtermékek iránti kereslet lépett. Amennyiben pedig a háttérrégióból a munkaerő a pólusba vándorolt, a helyi közösségek elesetek a legprogresszívebb, legnagyobb termelékenységű elemeiktől. Súlyosította a helyzetet, hogy a pólusokban a beruházások javuló feltételei miatt a hinterlandból a tőke is a pólusokba vándorolt, tovább mélyítve a centrum és periféria közti szakadékot. Legtöbbször a pozitív hatások a régió keretein kívül valósultak meg, a negatív, kilúgozó hatások pedig a régió belül jelentkeztek. Ez azt jelentette, hogy ami előnyös volt a régió egészének, nem feltétlenül kedvezett a háttérrégió igényeinek. Parr (1999b) úgy vélekedik, hogy ha a stratégia készítői terveikbe a kompenzációs mechanizmusokat – a régiókon belül a hátrányosan vagy a növekedés által nem érintett térségek kárpótlásának költségeit – is integrálták volna, akkor a stratégia nem vált volna olyan népszerűtlenné a kedvezményezettek közé nem tartozó szereplők körében. Ilyen intézkedésekre azonban még tervezet sem született. Ez jól mutatja, hogy a tervezők nem fordítottak figyelmet a növekedés előnyeinek régió belüli arányos elosztására.

A legnagyobb probléma mégis az volt, hogy a stratégia tervezői figyelmen kívül hagyták a helyi jellegzetességeket, a kijelölt térségekben spontán működő folyamatokat, a támogatott gazdasági tevékenységeket. A stratégia végső bukását az 1970-es évek válságától bekövetkező gazdasági fordulat váltotta ki. A munkahelyteremtés, a fordista szektorok támogatása a dicsőséges évtizedek gazdasági és demográfiai növekedésének összefüggésében volt eredményes. Az 1970-es évek közepétől kezdve a Délégation à l'Aménagement du Territoire et à l'Action Régionale, a DATAR kénytelen volt erőforrásait a dezindusztrializációban érintett régiók válságtüneteinek kezelésére, a több ezer munkahely megszűnésének kompenzálására, különféle tűzoltó munkálatokra összpontosítani.

Az ötvenes-hatvanas évek növekedésipólus-stratégiái tehát egy adott korszak növekedési kontextusában értelmezhetők, az elért látványos eredmények (a félmillió új munkahely, a 3200 vállalkozás létrehozása) nem csupán a stratégia túlzott egyoldalúsága és Perroux elméletének félreértése miatt, hanem a gazdaság irányváltása következtében sem vezethettek hosszú távon fenntartható versenyképességhez.

Ha a főváros és a vidék közti szakadékot a gazdasági teljesítmény tekintetében vizsgáljuk a 20. század utolsó harmadában, elmondható, hogy nemhogy csökkent volna, hanem az előző javára növekedett. Domináns részesedését a fővárosi régió a nemzeti GDP-ben az 1975-ös 27%-ról három évtized alatt 29%-ra növelte. Az országos átlagon felül teljesítő, dinamikus városi pólusokkal rendelkező tíz déli, délkeleti (Midi-Pyrénées, Languedoc-Roussillon, Provence-Alpes-

2. táblázat: Régiók gazdasági teljesítményének változása Franciaországban, 1975–2000

The changing economic performance of French regions, 1975–2000

Régiók	A régió GDP-ből való részesedése, % (1975)	A régió GDP-ből való részesedése, % (2000)	Változás 1975–2000 (főváros = 100)
<i>Az átlag feletti növekedést mutató régiók</i>			
Korzika	0,3	0,4	117
Languedoc-Roussillon	2,6	3,0	115
Midi-Pyrénées	3,3	3,8	114
Rhône-Alpes	9,1	9,9	109
Loire völgye	4,5	4,8	107
Ile-de-France	27,3	28,6	105
Provence-Alpes-Côte d'Azur	6,6	6,9	104
Bretagne	3,9	4,1	104
Elzász	2,9	3,0	104
Akvitánia	4,3	4,4	103
<i>Az átlag alatti növekedést mutató régiók</i>			
Alsó-Normandia	2,0	2,0	99
Központi	3,7	3,7	99
Bourgogne	2,5	2,4	96
Limousin	1,0	1,0	95
Auvergne	2,0	1,9	94
Poitou-Charentes	2,4	2,2	94
Felső-Normandia	3,3	3,0	89
Pikárdia	3,0	2,6	87
Franche-Comté	1,9	1,6	86
Nord-Pas-de-Calais	6,6	5,5	83
Champagne-Ardenne	2,6	2,1	81
Lotharingia	4,2	3,2	76

Forrás: Noin 2006, INSEE statisztikai adatok.

Côte d'Azur, Rhône-Alpes), északnyugati (Ile-de-France, Loire völgye, Bretagne), egy északkeleti (Elzász) mellett a gyengébb gazdasági teljesítményű régiók közé tartoznak mind az északi és északkeleti ipari régiók (Nord-Pas-de-Calais, Pikardia, Champagne-Ardenne, Lotharingia, Franche-Comté), mind pedig a Massif Central körüli mezőgazdasági jellegű térségek (Limousin, Auvergne) (2. táblázat).

Proaktív irányzatok feltűnése: elmélet és gyakorlat

A józan ész azt diktálná, hogy a javak és a munkaerő szabad áramlása hozzájárul a növekedés javainak térben kiegyenlítettebb eloszlásához. A területi egyenlőtlenségek azonban nem csökkennek, a gazdasági tevékenységek térbeli polarizációja különösen a szubnacionális szinten kirívó. A huszadik század utolsó két évtizedében a legdinamikusabb növekedést mutató európai régiókban voltak tapasztalhatók a legnagyobb térbeli egyenlőtlenségek (Crozet et al.

2009). A nemzeti szinten pedig az urbanizáltság foka és a jólét közti kapcsolat nem lineáris, hanem konkáv, mivel a tevékenységek agglomerációjából származó előnyök az ország jólétének növekedésével az urbanizáció optimális szintjén túl csökkenő tendenciát mutatnak.

A fizikában kontinuitással jellemezhető, semleges és homogén térrel szemben a diverzifikált tér fogalmának bevezetése nem csupán a modellek finomítását jelenti, hanem alapvetően *mindent megváltoztat*. A diverzifikált tér utal a fejlődés által okozott térbeli polarizációra akár egyazon régió belül is, a stilizált tér pedig arra utal, hogy e fejlődési enklávék tér nélküli dimenziójú pontokként kerülnek vizsgálatra. Ez a felfogás előrelépést jelent az ötvenes-hatvanas évek növekedési elméleteihez képest, az uniform-absztrakt térszemlélettel való szakítás arra utal, hogy a vizsgált régiókat már nem az egységes keresleti viszonyok, kínálati feltételek és tényezőellátottság jellemzi (Capello 2009). A fejlődés per definitionem endogén, a helyi termelési kapacitások, a technológia, a vállalkozási tevékenység, a regionális versenyképesség és a térségek innovatív kapacitásai képezik a fő kutatási témákat. A tér a helyi termelési rendszerek versenyképességének kulcstényezője, az agglomerációs és lokalizációs előnyökben testet öltve növekvő hozadékok és pozitív externáliák forrása (Capello 2011), a regionális fejlődés a térségi termelési rendszerek hatékony megszervezésén alapul.

Az 1980–1990-es években a francia területi kutatások fókuszába a neomarkhalli körzetek, az innovatív miliók, a tanuló régiók és a regionális innovációs hálózatok kerültek. Ezt különösen is indokolja az a tény, hogy a francia vállalatok termelésének 40%-a helyi termelési rendszerekben, ipari körzetekben valósul meg, amelyek a három dicsőséges évtized alatt kevés figyelmet kaptak. Az új ipari térségek megjelenése, a tevékenységek újraelosztása indokoltá tette a regionális különbségek problémájának újratárgyalását. Az olasz ipari körzetek felhívták a figyelmet a térségek önálló fejlődési lehetőségeire, a helyi termelési rendszerek hatékonyságára. Innentől kezdve a regionális konvergencia már nem a régiók közti jövedelem- és erőforrástranszfernek, a tevékenységek átcsoportosításának, hanem a kedvezőtlen helyzetű térségek saját belső dinamikájának függvénye. Az innovatív milió alternatív fejlesztési irányként kiemelt szerepet kaphat az ipari válságtérségek újjáélesztésében és a szerkezetváltás emberközpontúbb módozatát jelenti: sok szereplőre kiterjed, sokféle területet integrál, nem csupán az állam és a nagyvállalatok top-down stratégiáira korlátozódik. Aydalot a milió fogalmával hívja fel a figyelmet a gazdasági fejlődés térbeli vetületének, azaz a szereplők interakciói és folyamatos kereskedelmi kapcsolatai által kialakított térnek a jelentőségére. A földrajzi determinizmussal szemben az innovatív milió a possibilizmust igazolja, amely szerint az ember óriási mértékben befolyásolja környezetét, szükségletei kielégítése érdekében tetszése szerint változtatja meg a táj képét. Fontos kutatási irányt képez, hogy a helyi történelem, a kultúra, az intézmények és az ipari szerkezet miként befolyásolják a helyi fejlesztési stratégiákat.

Az innovatív miliőben a szereplők célja *innovatív kapacitásai* növelése. A térnek az innováció folyamatában betöltött szerepe valójában az innovatív miliőben értékelődik fel igazán, mivel a helyi miliő képezi az innováció inkubátorát, ahol az egyes vállalkozások nem önállóan hoznak létre innovációt, hanem a miliő szerves részeként. Az innováció folyamatában kitüntetett szerepe van a térségek múltjának, a közös viselkedési mintáknak, konszenzusoknak, a térség szerveződésének, a legkülönbözőbb szférák (gazdasági, társadalmi, kulturális, politikai, intézményi) szereplőinek, a térségspecifikus szabályoknak. Az innováció módozatait tehát nem elsősorban a nemzeti szint, hanem a lokális/regionális szint határozza meg. E szemlélet feltételezi, hogy a tér nem a priori adottság, hanem a szereplők stratégiai és a kollektív tanulás alakítják.

A biológiában a miliő az a környezet, amely egy szervezet vagy faj számára meghatározza azokat a korlátozó feltételeket, amelyekhez genetikai állományának segítségével vagy megtanul adaptálódni, vagy eltűnik. A társadalomban pedig úgy hat a miliő a személyre, mint a természet az élő szervezetekre. A különbség csak az, hogy a városi szereplők képesek eszközként felhasználni a miliőt saját stratégiáik megvalósítására. A város mint innovatív miliő lehetővé teszi a kreatív szereplők számára, hogy önálló stratégiájukat kidolgozzák, amely egyszerre változtatja meg a városi teret és az azt alkotó miliőt is. Granovetter (1985) óta ismerjük a beágyazottság fogalmát. A hagyományos közgazdaságtani elméletekből hiányzott ez a tényező, mivel azok a szereplők racionális viselkedését, személyes érdekeiknek a maximalizálását tartották szem előtt, társadalmi kapcsolataikkal kevésbé foglalkoztak. Ezzel szemben mára már egyértelműen igazolt tényként kezelik a kutatók, hogy a szereplők egyáltalán nem követnek egy adott társadalmi kategória által predeterminált viselkedési mintát, hanem cselekvésük mindenkor beágyazott társadalmi kapcsolataik folytonos rendszerébe, ezért a bizalom szerepe a gazdasági kapcsolatokban különösen is meghatározó (Guillaume 2008). A piac és a gazdaság nem működik hatékonyan, ha a szereplők cselekvését nem a politikai, intézményi és jogi keretek szabják meg, amelyek lehetővé teszik a társadalom tagjai közti együttműködést vagy legalábbis azok koordinált cselekvését. Az intézmények és a politika a gazdasághoz képest prioritást élvez a neo-institucionalizmus képviselőinek körében (R. Coase, O. Williamson, D. North, E. Brousseau), vagy akár Sen morális gazdaságában, a szabályozási elméletekben (Robert Boyer, stb.) és az anti-utilitarista irányzatokban.

A miliőben felértékelődik a cégek számára a közelség szerepe (pl. a városi népsűrűség megduplázódásával a termelékenység 3–10%-kal nőhet; ha Grenoble helyett pl. a 1,5 milliós Lyon-ba települ egy cég, akkor 4% előnyt szerez, ha Párizsba települ, akkor 9%-ot). Ugyancsak a helyi adottságokból kiindulva a váltságtérségek problémájának megoldására a pólusprogramnál népszerűbb receptet kínál a technopolisz-stratégia. *Előrelépést jelent a technopolisz a növekedési pólusokhoz képest abban a tekintetben is, hogy maga hozza létre a technológiát, míg a növekedési pólus csak a létező technológiákat aknázza ki.* A technológia és a tudomány e fellegrárai a fejlett iparosodott országok többségében az autonómiára

törekvő városok gazdasági hatalma megerősödésének szimbólumai. Számos esetben az ideális város megjelenítőiként szerepelnek. De vajon indokolt-e a tudományos technokrata fejlődéssel kapcsolatos eufória, a tudomány mindenhatóságába vetett hitre alapozni hosszabb távon is a városfejlesztési stratégiákat? Nem feltétlenül. Mindig szem előtt kell tartani, hogy a rendszeres állami támogatások és hadiipari megrendelések szerepe óriási e tudományos enklávék fennmaradásában. A régió belüli multinacionális cégek döntései nem kevésbé. Fejlődésük és minőségük szoros összefüggésben áll nyitottságuk mértékével. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a technopolisz elválaszthatatlan attól a várost övező környezettől, amelyben kifejlődik. A cégek leginkább a ritka erőforrásokban gazdag környezetet preferálják. Mindez a metropoliszok előnyét erősíti a ritkábban lakott területekkel szemben. Hasonlóan az ellenpólus-nagyvárosok esetében megfigyelt hátrányokkal, a regionális nagyvárosok és háttérrégiójuk közti kapcsolatok itt is hanyatló tendenciát mutatnak, míg a hasonló méretű nagyvárosok hálózatokba integrálódnak. Újfajta megközelítés, „új bor régi hordóban”, ám az örökös dilemmákat találjuk itt is, tehát joggal állíthatjuk, hogy a technopolista fejlődés nem más, mint továbbfejlesztett verziója Perroux pólus-stratégiájának, hozzájárul egy újfajta centrum-periféria-viszony kialakításához, a meglévőt pedig nem csökkenti.

Kimutatott tény, hogy az agglomerációs externáliák nagymértékben befolyásolják a cégek telephelyválasztását. Azok a potenciálisan vonzó régiók, térségek, amelyek már rendelkeznek megfelelő számú hasonló szektorban tevékenykedő vállalattal. Az új gazdaságföldrajzra erőteljesen építő Lisszaboni stratégia céljaul tűzte ki, hogy Európa a világ legdinamikusabban fejlődő tudásgazdasága lesz a K+F és a felsőoktatás kiemelt fejlesztése révén. A közpolitikáknak ezért két választásuk van: vagy a társadalmi problémák orvoslására helyezik a hangsúlyt a területi kiegyenlítődségében, vagy pedig támogatják a specializálódott ipari pólusokat az externáliák maximális kihasználása érdekében. Nem könnyű dolog azonban a támogatásokkal hatást gyakorolni a vállalkozások befektetési döntéseire. A piac működése révén már amúgy is spontán módon pólusokba tömörülnek a cégek, állami segélyek ide vagy oda. Nem könnyű dolog egy adott pólusban tevékenykedő céget rábírni arra, hogy a partnerekkel kapcsolatokat létesítsen. A sokat hivatkozott és számos ország által példaként tekintett, 2005-ben indított francia versenyképességipólus-programnak pedig éppen ez volt a célja. A program valójában nem több, mint az ország innovációs versenyhátrányának csökkentése érdekében alkalmazott közpolitikai beavatkozás, amely a különböző nemzeti és európai alapok támogatásaiból igen csekély mértékben részesedik (a nemzeti támogatások összege 2008 és 2011 között nem haladta meg az 5,7 milliárd eurót). A pólusok tevékenységéről készült 2012-es jelentésben kiemelt problémaként jelenik meg a kezdetek óta tapasztalható bizalomhiány a partnerek között. Az összes szektor együttvéve 2500 innovációs terméket mondhat a magáénak. Ennek orvoslásában, vagyis a vállalkozások, az egyetemek és a laboratóriumok közti bizalmi légkör megteremtésében a még sokszor erőtlennek bizonyuló regionális szintnek kellene nagyobb szerepet vállalnia.

Konklúzió

A társadalomtudományok születése és fejlődése szorosan kötődik a nemzetállamok születéséhez és történetéhez. A nemzetállam fennállása miatt vált lehetővé a társadalom létezésébe vetett hit. A nemzetállam (korábbi/képzelt) egysége a társadalomtudományok lehetséges (utópikus) egységére mutatott rá. A nemzeti identitás fellazulásával, amikor a nemzetállam az őt meghaladó vagy az alatta levő szinteken zajló megfoghatatlan folyamatok passzív szemlélőjévé válik, és egyre nehezebb meghatározni, mi vagy pedig ki uralja a társadalmi folyamatokat, kinek címezzé a társadalomtudomány a mondanivalóját. Nem ritka, hogy egy adott diszciplína megszilárdításához és tudományosságának elismeréséhez nagymértékben hozzájáruló tudós vagy szakember az adott diszciplína határain kívüli kérdésekben hallatja hangját (elegendő Paul Krugmannak a váltság kapcsán bevezetett megszorítások elleni állásfoglalására utalni). A társadalomtudományok történelmi jelentősége legalábbis az elmúlt évszázadokban abban állt, hogy a modernitás elméleti hátterének megalkotásával hozzájárultak annak megszületéséhez és legitimációjához, miközben végbement a hagyományos társadalmak rurális bázisának lerombolása és az egyének átcsoportosítása a piac, a tudomány és a bürokratikus nemzetállam gépezetébe. A huszadik század tudományos fejlődéséhez szükséges kulturális változások (relativizmus, bizonytalanság, diverzitás, kétértelműség, paradoxon, egyszerűség helyett fokozódó komplexitás) után a társadalomtudományok fő feladata, hogy a nemzeti kereteken túl a globalizációs folyamatok jellemzőit tárják fel. A regionális tudomány életének a globalizáció folyamataival felerősödő térbeli folyamatokkal jellemzett harmadik, jelenlegi szakaszában felismerték, hogy a gazdasági és társadalmi problémák sikeres megoldásához a helyi adottságokra épülő stratégiákra van szükség (Lengyel 2010). A tudománynak napjainkban olyan problémakörökkel kell foglalkoznia, amelyek túlmutatnak a kezdeti témákon (telephelyelméletek, hagyományos centralizált regionális politikák, regionális és területi elemzések módszertana), és a rájuk történő válaszadás a többi társadalomtudománnyal való együttműködésre, átfedésekre alapul. Az olyan területek, mint például az életminőség, a környezet és a fenntartható fejlődés, a marginalizáció, a növekvő munkanélküliség, a népesség elöregedése, a környezet romlása, a technológiai innovációk, az új területi formációk, struktúrák és identitások, az új infrastruktúrák szerepe a területi fejlődésben, a szubnacionális szintek növekvő önállósága a fogalmi rendszer és elemzési módszerek átalakítását követelik, és új irányokat jelölnek ki a tudományos kutatások számára.

Jegyzet

- 1 Lille, Nancy, Strasbourg, Lyon, Marseille, Toulouse, Bordeaux és Nantes.

Irodalom

- Aydalot, Ph. (szerk.) (1986): *Milieux innovateurs en Europe*. Paris, GREMI
- Bailly, A., Gibson, L. J. (2004): Regional science: Directions for the future. *Papers in Regional Science*, 83., 123–138.
- Bailly, A. (2009): La science régionale en perspective. *Géographie, économie, société*, 11., 1–7.
- Bailly, A., Coffey, W., Gibson, L. J. (1996): Regional Science: back to the future? *The Annals of Regional Science*, 30., 153–163.
- Barnes, T. J. (2003): What's Wrong with American Regional Science? A view from Science Studies. *Canadian Journal of Regional Studies*, 1., 3–26.
- Benko, G. (1998): *La Science Régionale*. Paris, PUF
- Braun, B., Collignon, F. (2006): *La France en fiches*. Bréal, Paris
- Capello, R. et al. (szerk.) (2009): *Handbook of Regional Growth and Development Theories*. Edward Elgar
- Capello, R. (2011): Location, Regional Growth and Local Development Theories. *Aestimum*, 58., 1–25.
- Coffey, W. (1992): „Géographie, économie, science régionale”. In: Bailly, A., Ferras, R., Pumain, D. (szerk.): *Encyclopédie de géographie*. Economica, Paris
- Crozet, M. et al. (2009): *La nouvelle économie géographique*. La découverte, Paris
- Derycke, P.-H. (2003): Quarante ans de science régionale francophone. *ASRDLF*, 44. p.
- Guillaume, R. (2008): Des systèmes productifs locaux aux pôles de compétitivité : approches conceptuelles et figures territoriales du développement. *Géographie, économie, société*. 3., 295–309.
- Granovetter, M. (1985): Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology*, 3., 481–510.
- Kuhn, T. (1962): *The Structure of Scientific Revolutions*. The University of Chicago Press
- Lengyel I. (2010): A regionális tudomány „térnyerése”: Reális esélyek avagy csalfa délibábok? *Tér és Társadalom*, 3., 11–40.
- Lewin, A. (1965): Caractères originaux des métropoles d'équilibre. *Urbanisme*, 89.
- Merlin, P. (2007): *L'aménagement du territoire en France*. La documentation Française, Paris
- Noin, D. (2006): *Le nouvel espace français*. Armand Colin, Paris
- Parr, J. B. (1999a): Growth-pole Strategies in Regional Economic Planning: A Retrospective View. *Urban Studies*, 7., 1195–1215.
- Parr, J. B. (1999b): Growth-pole Strategies in Regional Economic Planning: A Retrospective View. *Urban Studies*, 8., 1247–1268.
- Perroux, F. (1961): *L'Economie du XXe siècle*. PUF, Paris
- Perroux, F. (1969): *Le pain et la parole*. Éditions du CERF, Paris
- Perroux, F. (1981): *Pour une philosophie du nouveau développement*. Aubier-Montaigne, Paris
- Ponsard, C. (1955): *Économie et espace*. Paris, SEDES
- Turpin, É. (1981): Disparités régionales, croissance et crise. *Économie et Statistique*, 1., 77–99.
www.economie.gouv.fr.